

Наталія Чудик,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету

СУДОВА РЕФОРМА – ВАГОМИЙ КРОК ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВОСУДДЯ

Розглянуто важливу проблему – законодавче забезпечення реформи системи судової влади в Україні. Вказано на недоліки прийнятих правових норм, що регулюють дане реформування і шляхи їх вирішення.

Ключові слова: *судова влада, реформа, правосуддя, система судової влади, суд.*

Чудик Н.

Judicial reform, a significant step towards European justice

Рассмотрено важную проблему – законодательное обеспечение реформы системы судебной власти в Украине. Указано на несовершенство принятых правовых норм что регулируют это реформирование и пути их разрешения.

Ключевые слова: *судебная власть, реформа, правосудие, система судебной власти, суд арбитр, государство, общество.*

Chudyk N.

Judicial reform, a significant step towards European justice

The article considers an important problem - legislative support for the reform of the judiciary system in Ukraine. Specifies the shortcomings of the adopted legal norms regulating this reform and the ways of their solution.

Keywords: *judicial power, reform, justice, system of judicial power, court.*

Постановка проблеми та її актуальність. Аналізуючи нещодавно прийняті законодавчі акти, що регулюють реформування системи судової влади в державі, зокрема Закон України «Про внесення змін до Конституції» від 2.06.2016 р. та Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06. 2016 р., автор виходить з того, що навіть якщо абстрактно вважати, що вже досягнуто головне завдання реформи – викоріненню корупцію в судовій системі та набрано нових суддів, які будуть ідеально відправляти правосуддя, залишається ще дуже багато проблем в судовій владі, і як не парадоксально – нові закони породили і нові проблеми.

Мета наукової статті. Дослідити сутність проблем теорії та практики, які вже виникли і можуть виникнути при впровадженні судової реформи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З цього приводу є незначна кількість наукових публікацій, але разом з тим такі вчені, як Р. Куйбіда, М. Хавронюк, М. Жернаков та ін. в своїх публікаціях порушують проблему недоліків правового забезпечення судової реформи.

Викладення основного матеріалу дослідження. Сьогодні в Україні триває судова реформа. Це одна з реформ в країні, що має безпосередній вплив на ситуацію в регіонах.

Результати опитувань 2015 та 2016 р. показують, що домінянтою громадської думки було і залишається переконання у необхідності проведення люстрації суддів. Таку позицію поділяли 85% опитаних у 2016 р. та 89% – у 2015 р.

Це й не дивно, адже доступ громадян до справедливого та незалежного правосуддя – одна з базових демократичних цінностей, яка впроваджується не без рекомендацій Європейського союзу.

Так, Угода про Асоціацію між Україною та ЄС містить цілий розділ під назвою «Юстиція, Свобода та Безпека». Також в Порядку денному Асоціації є вимоги до нашої держави щодо необхідності вжити подальших заходів реформи правосуддя, зокрема, шляхом прийняття, відповідно до європейських стандартів та в тісній співпраці з Радою Європи/Венеціанською комісією Стратегії, судової реформи, включаючи деталізований та всеохоплюючий план імплементації.

Як відомо, 2 червня 2016 р. було ухвалено, а 29 червня 2016 р. опубліковано Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та новий Закон «Про судоустрій і статус суддів», який набув чинності з 30 вересня 2016 р.

Закон впроваджує триланкову систему судоустрою, до якої увійдуть місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд, що здійснюватиме функції касаційної інстанції. Для розгляду окремих категорій справ в системі судоустрою діятимуть вищі спеціалізовані суди. До складу Верховного Суду входитиме Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд і Касаційний цивільний суд. Реструктуризація Верховного Суду має бути здійснена протягом шести місяців з дня набрання чинності Закону про судоустрій.

Законом передбачено оновлення і місцевих судів. Усі районні, міжрайонні, міські суди замінять окружні суди. Згідно із Законом про судоустрій, місцевими загальними судами є окружні суди, місцевими господарськими – окружні господарські суди, місцевими адміністративними – відповідні окружні суди. Апеляційні суди, які створюються в апеляційних округах, розглядають цивільні та кримінальні справи. Апеляційні господарські та адміністративні суди розглядають справи відповідних категорій. У складі апеляційного суду можуть утворюватися судові палати з розгляду окремих категорій справ.

В прикінцевих та перехідних положеннях ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» передбачена діяльність у перехідний період районних, міжрайонних, районних у містах, міських, міськрайонних судів, які продовжують здійснювати свої повноваження до утворення та початку діяльності місцевих окружних судів, юрисдикція яких розповсюджується на відповідну територію. Також врегульована діяльність апеляційних судів, які продовжують здійснювати свої повноваження до утворення апеляційних судів у відповідних апеляційних округах.

За останні кілька місяців судову систему залишили близько 2000 суддів. Майже всі суди працювали із значним перевантаженням – і місцеві, і апеляційні. Наразі майже 40% посад суддів виключено з процесу здійснення правосуддя (або ці посади вакантні, або судді, які займають посади, не мають повноважень здійснювати правосуддя). Деякі суди взагалі не працюють – у їх складі не залишилося жодного судді. Десятки місцевих судів працюють у складі одного-двох суддів. Для таких суддів цифри середнього робочого навантаження взагалі не застосовуються – вони розглядають усі справи, що надходять до суду, – такі дані містяться в доповіді Голови Верховного Суду України Ярослава Романюка «Стан здійснення правосуддя у 2016 р.», на XIV позачерговому з'їзді суддів України, що відбувся в середині березня 2017 р.

Цю інформацію підтверджує і співголова Ради Реанімаційного пакету реформ та співініціатор громадського руху «ЧЕСНО», Тарас Шевченко: «У зв'язку з масовим поданням суддів у відставку та звільненням за порушення присяги минулого року система частково пройшла очищення, однак на ці вакантні місця досі ніхто не прийшов. Таким чином, оновлення системи фактично не відбулося. Натомість з'явилася проблема недоукомплектованості судів, тобто Україні не вистачає близько 2,5 тисяч суддів».

3 квітня 2017 р. Вища кваліфікаційна комісія суддів оголосила добір кандидатів на посаду судді місцевого суду. Претенденти, які виявили бажання взяти участь у конкурсі, мають пройти декілька етапів, зокрема навчання у Школі суддів та кваліфікаційне оцінювання. Загалом до місцевих судів планують набрати шість сотень суддів.

Згідно з новим законодавством, претендувати на посаду судді місцевого суду можуть особи віком від 30 до 65 років, які мають вищу юридичну освіту, 5 років стажу в сфері права і володіють державною мовою. Важливо, що у конкурсі до місцевих судів можуть брати участь юристи поза системою.

Охочі стати судьями мали два тижні, щоб зареєструватися на сайті Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС). Тепер протягом місяця вони подаватимуть документи, щоб продовжити участь у конкурсі до місцевих судів. ВККС надає кандидатам допуск до конкурсу після розгляду їхніх документів. Далі претендентів на посаду судді чекає відбірковий іспит, а саме анонімне тестування. Вища кваліфікаційна комісія одразу, в присутності кандидатів, перевіряє їхні роботи та визначає прохідний бал. Тих, хто набрав не менш як 75% максимальної кількості балів, зараховують до резерву (резерв формують за рейтингом). Після цього кандидатів чекає кваліфікаційний іспит – анонімне письмове тестування та письмове практичне завдання. Крім того, кандидати повинні пройти спеціальну підготовку в Національній школі суддів і спецперевірку, зокрема, з боку Нацагенства з питань запобігання корупції. Далі ВККС рекомендує Вищій раді правосуддя призначити на посади суддів кандидатів із найвищим рейтингом з-поміж тих, що виявили бажання працювати у тому чи іншому суді. Вища рада правосуддя розглядає рекомендацію комісії і вносить подання Президентів, який призначає суддів своїм указом.

На сьогодні на 1 посаду судді місцевого суду претендують 15 осіб. За два тижні реєстрації бажаючих стати суддею місцевого суду Вищу кваліфікаційну комісію суддів про намір взяти участь у конкурсі повідомили 8970 осіб. Однак відібрати з них доведеться лише 600. Про це повідомили у ВККС.

Згідно з останнім звітом Європейської комісії з ефективності правосуддя, оприлюднений наприкінці минулого року середньоевропейський показник кількості суддів на 100 тис. населення – 21. Показник України майже відповідає йому та становить 19. Водночас більші показники й відповідно більшу кількість суддів мають, як правило, держави пострадянського простору, колишнього соціалістичного табору чи держави так званої молодшої демократії (наприклад, Польща – 26, Угорщина, Чехія – 29, Болгарія – 31, Сербія – 38, Словенія – 45). Натомість європейські держави «старої демократії» демонструють значно нижчі середнього показники (наприклад, Бельгія та Нідерланди – 14, Швеція та Іспанія – 12, Італія й Норвегія – 11, Франція – 10, Данія – 6).

Сьогоднішня судова реформа в Україні має наблизити вигляд місцевих судів до типових європейських в умовах децентралізації. Наприклад, система Німеччини будується за принципом децентралізації. Відповідно до ст. 92 Конституції Німеччини, судова ланка передбачає 5 судових ієрархій із спеціалізацією юрисдикції. До того ж, компетенція федерального парламенту та уряду поширюється виключно на суди касаційної інстанції.

Судами першої інстанції є місцеві суди загальної юрисдикції, а також спеціалізовані трудові, адміністративні, фінансові та соціальні суди відповідно. У Німеччині на сьогодні діє близько 700 місцевих судів загальної юрисдикції (Amtsgerichte), які розглядають цивільні, господарські, сімейні, земельні, кримінальні справи, а також справи, пов'язані із приватною власністю.

Суди земель апеляційної інстанції вміщують Вищі регіональні суди та регіональні суди, які є судами загальної юрисдикції, а також Вищі трудові, адміністративні, фінансові та соціальні суди. Судами касаційної інстанції є Федеральний Верховний суд (Bundesgerichtshof), який є найвищим судом загальної юрисдикції, Федеральний суд із трудових спорів, Федеральний адміністративний, фінансовий та соціальний суди.

Варто додати, що Україна далеко не перша країна, що намагається здійснити судову реформу, пов'язану з очищенням цієї гілки влади.

Обговорення судової та загальної люстрації в Україні рясніє порівняннями з країнами Центральної Європи та їхнім люстраційним досвідом початку 1990-х. Експерти радять до порівняння та часткового наслідування брати Грузію, а також країни Балканського регіону.

У Грузії та Сербії, після падіння режимів Шеварднадзе і Мілошевича, метою люстрації було знищення системи попереднього режиму. В обох країнах судова влада цілеспрямовано та примусово стала об'єктом реформування. Нова влада запровадила процес переатестації суддів, що призвело до значної заміни кадрів на суддівських посадах.

У Грузії Саакашвілі досягнув певного успіху у підтримці початкової судової реформи і заміні більшості колишніх суддів. Ця країна спромоглася значно скоротити прояви корупції в судовій владі як частини загального тренду контролю корупції. Наприклад, згідно з даними проекту «Правосуддя у світі» (World Justice Project), Грузія є лідером посткомуністичного світу у боротьбі з корупцією.

У Сербії демократична опозиція режиму Слободана Мілошевича спробувала очистити судову владу, але відразу ж зазнала поразки, тому що судова влада активно та ефективно прогидіяла цій спробі. Судді саботували кожен крок процесу реформ. Багато звільнених суддів були поновлені на посадах після оскарження своїх звільнень у суді. За деякий час судова влада Сербії здобула політичну незалежність від посадових осіб. Проте судова корупція і досі залишається істотною проблемою в Сербії. Згідно з даними проекту «Правосуддя у світі», 60% суддів і посадовців Сербії є корумпованими.

В сьогоднішній судовій реформі в Україні багато сподівань на участь і контроль громадськості за процесом.

Закон України «Про судуострій і статус суддів» передбачає роботу Громадської ради доброчесності. Вона утворюється з метою сприяння Вищій кваліфікаційній комісії суддів України у встановленні відповідності судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності для цілей кваліфікаційного оцінювання. Громадська рада доброчесності складається з двадцяти членів.

Громадська рада доброчесності збирає, перевіряє та аналізує інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді) і надає Вищій кваліфікаційній комісії суддів України інформацію щодо судді (кандидата на посаду судді) або, за наявності відповідних підстав, висновок про невідповідність судді (кандидата на посаду судді) критеріям професійної етики та доброчесності, який додається до досьє кандидата на посаду судді або до суддівського досьє.

Якщо Громадська рада доброчесності у своєму висновку встановила, що суддя (кандидат на посаду судді) не відповідає критеріям професійної етики та доброчесності, то Вища кваліфікаційна комісія суддів України може ухвалити рішення про підтвердження здатності такого судді (кандидата на посаду судді) здійснювати правосуддя у відповідному суді лише у разі, якщо таке рішення підтримане не менше, ніж одинадцятьма її членами з шістнадцяти.

Також на процес відбору суддів може вплинути будь-який громадянин чи громадська організація, надіславши відповідне повідомлення.

Наприклад, Громадський рух «ЧЕСНО», в рамках кампанії «ЧЕСНО. Фільтруй суд!» проаналізував усіх кандидатів та підготував аналітичні довідки про кожного із 653-х претендентів на крісла у Верховному Суді. У довідках була зібрана інформація із відкритих джерел про кар'єру, сумнівні судові рішення, статки, родинні зв'язки, причетність до корупційних справ та інші дані, які, на думку руху «ЧЕСНО», повинні бути відомими та використані у ході конкурсу у найвищу судову інстанцію України. Аналітичні довідки про кандидатів у Верховний Суд рух «ЧЕСНО» передав Вищій кваліфікаційній комісії суддів та Громадській раді доброчесності для використання цієї інформації під час формування досье кандидатів та висновків ГРД.

Висновки. Отже, на сьогоднішній день ми отримали прогресивний Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який при цьому, має певні вади змісту і створює потребу для подальшого реформування. Поряд з цим, необхідно визнати, що нескінченна, триваюча судова реформа загалом відповідає нормі розвиненого суспільства.

Список використаної літератури

1. *Про судоустрій і статус суддів: Закон України.* – №1402/1 // *Офіційний вісник України.* – 2016. – Ст. 1900.
2. *Конституція України. Офіційний текст.* – К. – 2016. – С. 15–16.
3. *Закон України «Про внесення змін до Конституції» від 2.06.2016 р.* / [Електронний ресурс] // *Офіційний сайт ВРУ.* – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2017.